

Det kongelige Bibliotek tager cirkushistorien op

Omkring Børge Jensens Legat

af førstebibliotekar, dr.phil.
Svend Gissel

Da R. Toole Stott i årene 1958-71 udsendte sin store cirkusbibliografi, vakte den også opmærksomhed i Danmark. Således skrev forfatteren Kurt Møller Madsen allerede 1963 i Dansk Artistforbunds medlemsblad "Artisten" om Stotts store værk:

"Overordentlig glædeligt er det, at Det kgl. Bibliotek nåede at anskaffe bogen inden den blev udsolgt. Tænk, om en eller anden derinde nu skulle blive klar over, at cirkus er et emne, som hidtil i allerhøjeste grad er blevet forsømt. Det kunne da være morsomt, om man også i Danmark kunne gå på biblioteket og læse om cirkus, og det skulle gerne ske, inden det er for sent. De betingelser, hvorunder cirkus lever i dag, er bl.a. et resultat af manglende saglig orientering på dette område. Hvis en sådan saglig orientering var mulig i tide, er det højst tænkeligt, at de mennesker, der giver love, udsteder bevillinger, opkræver skatter, dømmes, kritiserer og udtaler sig med tvivlsom autoritet, ville have taget stilling til problemerne på et ganske anderledes solidt grundlag af viden, og meget ville have set anderledes ud. Derfor er anskaffelsen af cirkuslitteratur en nødvendighed - og ikke så lidt af en hastesag."

Kurt Møller Madsen gjorde en personlig indsats for sagen, idet han i 1964 udsendte bogen "Cirkus", der giver en kyndig beskrivelse af artistikkens discipliner. Under litteraturhenvisningerne giver han klart udtryk for, "... at anskaffelsen af

cirkuslitteratur er en opgave, som danske biblioteker, ikke mindst det kongelige, har forsømt i en sådan grad, at det virker pinligt."

Det var hårde ord, men vel ikke ganske uberettigede. Når bortses fra det materiale, der gennem pligtafleveringen er kommet ind på biblioteket fra danske bogtrykkerier, og som vel at mærke kun delvis er katalogiseret, da det foruden bøger også omfatter plakater og programmer, kan Det kongelige Bibliotek ikke sige sig fri for at have forsømt cirkusområdet - med den meget væsentlige undtagelse, at man i Billedsamlingen aldrig har glemt at indsamle cirkusfotografier. Hvad angår udenlandske bøger o.a. tryksager, blev indkøbene af disse efter Verdenskrig II af bibliotekscheferne overdraget de såkaldte fagreferenter, d.v.s. fagspecialister. Samtidig blev det faglige spektrum udvidet kraftigt - især inden for samfundsvidenskaberne, ligesom også globalt; men faginddelingen byggede på grund af det nære samarbejde med Københavns Universitet på universitetsfagene, og disse dækkede som bekendt ikke alle områder, f.eks. ikke cirkushistorien. Noget blev der dog anskaffet, og fra ældre tid havde Det kongelige Bibliotek forskellige fine værker.

Under disse for cirkushistorien mindre tilfredsstillende omstændigheder skete der det hverken overraskende eller ualmindelige, at såvel andre institutioner som private tog opgaven op. Der kan anføres en række eksempler herpå:

Først bør her nævnes Statsbiblioteket i Århus, der fra 1902 ligesom Det kongelige Bibliotek modtog et pligtafleveringseksempplar af enhver bog, der blev trykt i Danmark, og som opbyggede en lille, men kvalitetsmæssigt fin samling af cirkusplakater.

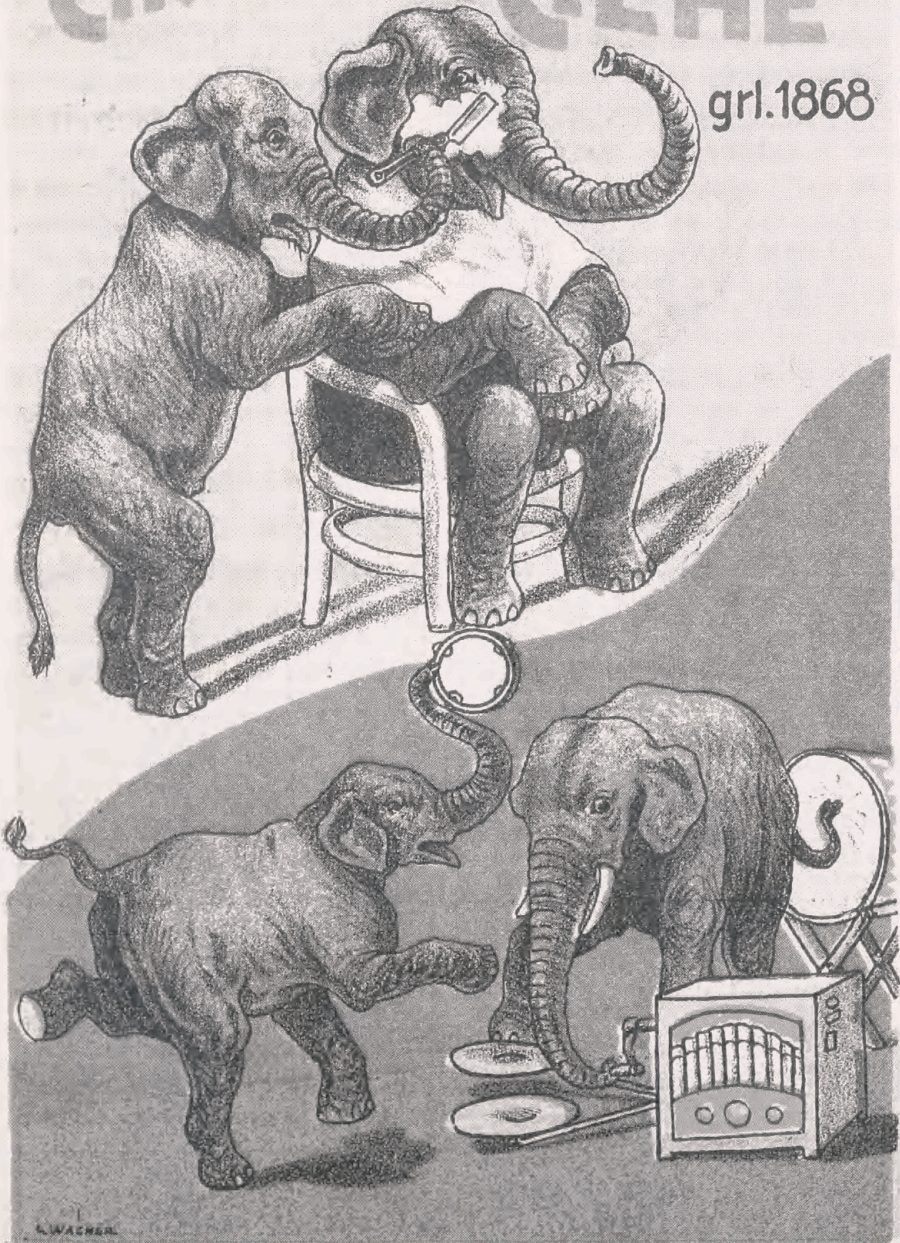
Nationalmuseets 3. afdeling i Brede, Dansk Folkemuseum, begyndte i 1960 at indsamle genstande fra cirkus- og tivolimiljøet. I de forløbne år har museet desuden erhvervet en stor samling plakater, en del trykte programmer og et par tusinde affotograferinger af gamle billeder med tilhørende negativer; sideløbende har museet anskaffet en repræsentativ bogsamling til belysning af emnet. Også Det danske Kunstindustrimuseum i København ligger inde med en ret betydelig plakatsamling, nemlig dels bestående af Tivoliplakater og dels - i mindre omfang - af såvel danske som udenlandske cirkus- og artistplakater; ved erhvervelsen har her de kunstneriske hensyn været overvejende. Blandt de øvrige samlinger af plakater vedrørende cirkus og andre folkelige

Pris:
25 Øre

CIRKUS MIEHE

Pris:
25 Øre

grl.1868

Cirkus Miehe. Programillustration, 1931.

PROGRAM

A

1.-2.-3. Musik af Cirkusorkesteret*under Ledelse af Kapelmester Stiborg*

- 4. Voltige**, rides af Mr. Børge (dansk)
5. Max Göтч, Frihedsdressur (svensk)
6. Readings, komisk seriøst Jonglørakt (belgisk)
7. 6 Knapstruppere i ny moderne Frihedsdressur fremføres af Direktør H. Kolzer
8. Loni, den charmerende hollandske Antipodist (hollandsk)
9. 2 Wilcos, Cascadør og Parodist (hollandsk)
10. Spansk, dobbelt Skoleridt, rides af Fru Thyra og A. Cosmy (dansk)

- 11. 3 Nemeč's**, „Frøkongen i Æventyrland“ (irsk)

PAUSE

- 12. Reynaldo** med Partnerske, (fransk)
Dødsførelse paa roterende Bane
13. Komisk Entre udført af de originale, belgiske Kløvner, Brdr. French
14. Frihedsdressur, fremført af Direktør H. Kolzer
15. Coll's 4 verdensberømte Chimpanser (spansk)
16. Bartens m. Assistent, (dansk)
ekstraordinært Balanceluftnummer
17. Slutmarch

Pausen udfyldes af Manegekomikeren La Fay (dansk)

Ret til Forandring i Programmet forbeholdes - Hunde maa ikke medtages

Staldene kan beses i Pausen

Direktionen

BRUG »ARNOLIN« FARVER & LAKKER

fra Farve- & Lakfabrikken »ARNOLIN«

V. ARNOLD CHRISTENSEN - ØVER-JERSTAL TELF. 82

• BOKHUSENE BOKHUSENE BOKHUSENE

Program til Cirkus Miehe, sæson 1949.

forlystelser må fremhæves Københavns Bymuseums, der har en del ældre plakater samt en mindre samling af Tivoliprogrammer fra 1800-årene; på bymuseet findes tillige en stor fotosamling, tegninger og malerier - med motiver fra f.eks. Tivoli, Dyrehavsbakken, Alhambra, Cirkusbygningen m.v. - her skal man vide, hvor forlystelsesetablissementerne, især de ældre, havde til huse, da materialet arkiveres topografisk efter adressen.

Også ganske små plakatsamlinger kan have kvalitetsmæssig interesse; således har Helsingør Bymuseum en fin lille samling på kun 7 stykker fra en af byens bogtrykkere vedrørende omrejsende folkelige forlystelsesforretninger fra ca. 1870. Langt mere stof findes i Københavns Tivoli, der foruden en komplet serie af havens egne programmer og plakater ejer en meget stor samling originaltegninger, billedtryk, fotografier, postkort, tryksager og udklip om Tivoli gennem tiderne og ca. 100 billeder fra andre forlystelsesetablissementer af særlig cirkushistorisk interesse;

af cirkushistorisk interesse er tillige ca. 400 ældre fotografier af artister og ca. 90 artistplakater (lithos) fra plæneforestillingerne i perioden 1890-1920.

I det foregående har vi især koncentreret os om tryksager o.l.; men det er dog fremgået at der undertiden også er blevet indsamlet unica. Således har Dansk Folkemindesamling optegnelser af Johan Miskow fra 1925 om Cirkus Mundeling og en del originale båndoptagelser fra 1960-erne og fremefter med samtaler og miljøbeskrivelser fra cirkus- og artistverdenen. Byhistorisk samling i Lyngby har udarbejdet en lokal registrant over topografiske malerier fra Lyngby-Tårnbæk kommune, hvoraf en snes stykker har motiver fra Dyrehavsbakken. Malerierne er fortrinsvis af Jens Sørensen, Peter Wilhardt og Wilhelm Wils og er fra dette århundrede.

Som det ses, giver denne - naturligvis ikke komplette - oversigt over institutionernes indsamlinger et stærkt indtryk af, at materialet foruden at være ret spredt tillige er højst ufuldstændigt. Det kan derfor ikke undre, at oprettelsen af nye samlinger fortsætter, og det er meget glædeligt, at lokalt og privat initiativ nu kommer stærkere ind i billedet:

Cirkus Miehes gamle ridehus i Rold blev genrejst 1983 efter flere års forudgående restaureringsarbejde. Det ejes af Rold bylaug og drives i samarbejde med Hobro museum. Ved siden af ridehuset er der i 1987 indviet et nyopført cirkusmuseum. Hobro museum råder over en samling affotograferede cirkusbilleder med tilhørende negativer hovedsagelig vedrørende Miehe-familien. Disse blev i 1975 fremstillet af en lokal arbejdsgruppe i Arden som optakt til restaurering af ridehuset. På biblioteket i Arden, i den lokalhistoriske afdeling, der også administreres af Hobro museum, fandtes allerede en del arkivalier vedrørende familien Miehe. Det kan tilføjes, at Sydthy egnshistoriske arkiv i Vestervig har et stort udklipsmateriale om Miehe-familien, samt at der på Grenå museum findes en omfattende samling fotografier og plakater fra familien Schumann.

I Horsens har en privatmand, konsulent Mogens Theilbøl, nu bosat i Viborg, testamenteret sin cirkussamling til kommunebiblioteket under navnet Cirkushistorisk samling i Horsens. Biblioteket har med byrådets godkendelse kvitteret for gaven ved i det projekterede nye bibliotek at afsætte et passende areal til formålet i forbindelse med den lokalhistoriske afdeling. Den velordnede samling, der overdrages til biblioteket senest ved

giverens død, består af et par tusinde cirkusplakater, ca. 600 trykte cirkusprogrammer, en stor udklipssamling og ca. 2.000 fotografier. Desuden medfølger ca. 300 danske og udenlandske bøger til benyttelse på stedet. Samlingen er ikke afsluttet, og den vil først blive tilgængelig på et senere tidspunkt; skriftlige henvendelser vil dog blive ekspederet.

Foruden Theilbøls findes der her i landet en række andre større og mindre private cirkussamlinger; men dem skal vi vende tilbage til senere i artiklen. Nu igen til Det kongelige Bibliotek:

Skal nationalbiblioteket i dag gøre status over sine beholdninger af cirkushistorisk materiale, er det selvfølgelig udgangspunkt den pligtafleverede litteratur i bogform; men hertil kommer i Danske Afdelings bestand af småtryk en god samling af trykte cirkusprogrammer fra dette århundrede, ligeledes bragt til veje gennem pligtafleveringen. Ordningen er foretaget efter emne, så det er let at finde frem til det, man søger; man skal blot være opmærksom på, at der i 1800-årene også blev givet cirkusforestillinger bl.a. på Dyrehavsbakken, i Tivoli, i fjelleboderne og teatrene på Nørrebro og Vesterbro - for Københavns vedkommende. Desuden har der været artistoptræden i de mange varietéforetagender, der i den sidste hundredårsperiode har eksisteret spredt over landet. I småtryksafdelingens plakatsamling findes der desuden et læg med en snes cirkusplakater hovedsagelig fra dette århundrede. Litteraturen i Udenlandske Afdeling er allerede berørt. Billedsamlingen er arkiveret efter tre overordnede systemer: en topografisk afdeling, en alfabetisk portrætafdeling, samt historiske blade. Desuden findes der en større diversegruppe. Inden for alle tre afdelinger gemmer der sig værdifulde billeder fra cirkus- og artistmiljøet. I enkelte tilfælde kan der oprettes emnebestemte særsamlinger, når billedmaterialets omfang og karakter gør dette hensigtsmæssigt.

Således var situationen, da Børge Jensen for få år siden greb ind i udviklingen.

Børge Jensen (1912-83) var ekspedient i en herreekviperingsforretning i Odense. Han var lavt lønnet og levede i det daglige en anonym og yderst beskedne tilværelse; men fra barndommen greb betagelsen ham, når der kom cirkus til byen, og efterhånden foretog han også rejser til udlandet for at opleve cirkusforestillinger af internationalt format. Hans idol blev fru Dora

Dora Miede Pfanner, 1868-1945. Tegning af Eigil Petersen.

Børge Jensen

Miehe, som han hele sit liv beundrede for hendes fornemme og solide borgerlige holdning og for hendes lederskab af Cirkus Miehe, som hvert år gæstede Odense. 1982 var det for andre uventede sket, at Børge Jensen ved at lægge krone på krone trods alt havde kunnet spare en formue op på ca. 400.000 kroner. Mindre overraskende var det derimod, at disse mange penge skulle komme hans elskede cirkus til gode. Da Verden jo som bekendt er lille, kom Børge Jensen i 1982 i forbindelse med Det kongelige Bibliotek, der hurtigt modtog det generøse tilbud, at hele beløbet skulle afsættes til indkøb af cirkuslitteratur til gavn og glæde for alle, der interesserede sig for kunstarten cirkus i alle dens aspekter. Børge Jensen var nemlig ved at læse Møller Madsen og den lille biblioteksfolder om cirkus blevet klar over, at beholdningen af bøger om cirkus førte en skyggeagtig tilværelse i forhold til bøger om andre gamle udøvende kunstarter som f.eks. teater, ballet og opera og det ville han gerne råde bod på. Børge Jensen var selv begyndt at samle cirkusiana; men nu skulle der i langt større målestok indsamles bøger, plakater, programmer, fotos, udklip, dokumenter og andet stof, som cirkusentusiaster glæder sig ved at samle.

Det kongelige Biblioteks ledelse tænkte hurtigt og fordomsfrit. I løbet af meget kort tid blev der givet grønt lys for en

ordning af det praktiske ved oprettelse af testamente og fundats; den sidstnævnte godkendtes af ministeriet for kulturelle anliggender den 29. april 1985, og den 30. maj 1985 stadfæstede dronningen fundatsen for "Børge Jensens legat til minde om cirkusdirektricen Dora Miehe Pfänner".

Kontakten mellem Børge Jensen og biblioteket var blevet varetaget af forfatteren af nærværende artikel, og det er mig en stor glæde at kunne bevidne, at denne tilsyneladende ganske almindelige ældre mand i Skibhusvej kvarteret besad en stor og kompetent viden om cirkus. Han kendte sit emne til bunds, og især takket være Børge Jensens indsigt fik testamentet af 13. januar 1983 følgende stærkt specificerede ordlyd:

"Legatets formål skal være at stille bevillinger til rådighed for Det kongelige Bibliotek til anskaffelse (evt. kopiering bl.a. af negativer) af cirkushistorisk og cirkusfagligt materiale, herunder til den fornødne registrering og katalogisering, indbinding, kapsling og konservering af det indgåede materiale, om muligt tillige til udarbejdelse af bibliografier o.l. vedrørende cirkuslitteratur.

Anskaffelserne skal omfatte cirkushistorisk og cirkusfaglig litteratur, bøger og tidsskrifter samt andet materiale som f.eks. breve, manuskripter, tegninger, stik, scrapbøger, fotografier, plakater, programmer, udklip, film, herunder smalfilm, lydbånd, video o.l. vedrørende følgende emner: Cirkushistorie, herunder biografier, dagbøger, slægtshistorie m.v., cirkusvogne, domptørrer, cirkusdressur, artist- og andre cirkus-rekvisitter, jonglørkunst, cirkusklovner, cirkusatleter og cirkusakrobater, linedans, cirkusridning, veltigeurer m.v. inden for alle kulturer og til alle tider.

Endvidere følgende emner for så vidt disse har relation til cirkus: Artistliv, farende folk, gøglerliv, varitekunst, forlystelsesparker, markedsforlystelser, parkunderholdning og menagerier.

Øpremsningen skal ikke anses for udtømmende, idet dog bemærkes, at legatets virksomhed ikke kan udvides til at omfatte f.eks. magi, teater, musik, opera, ballet samt gadeteater."

Det fremgår ikke direkte af testamentets tekst; men Børge Jensen lagde stor vægt på, at det indkøbte skulle være dokumentarisk materiale til belysning af cirkus og de ovenfor omtalte beslægtede emner. Fiktion og kunst havde intet med legatets

Cirkus Brødrene Schmidt. Tegning af Palle Pio, 1958.

midler at skaffe, da det var realiteternes verden, Børge Jensen interesserede sig for.

Det var i sidste øjeblik, at ordningen blev bragt i stand, for han døde den 1. november 1983 - afklaret og glad for, at han ved hjælp af legatets midler ville sætte en betydningsfuld udvikling i gang omkring cirkusforskningen her i landet.

Det økonomiske resultat blev en glædelig overraskelse. Efter at diverse skatter og afgifter var betalt, fik biblioteket overdraget ialt 378.267 kroner, der efter at være investeret i obligationer giver et årligt afkast på 42.120 plus eventuelle bankrenter, en i sandhed formidabel sum, når man tager andre af bibliotekets fagbudgetter i betragtning. Og som det nyeste nye kan det afsløres, at endnu en ældre cirkusentusiast ved testamenten af 10. december 1985 har betænkt cirkuslegatet med yderligere 75.000 kroner netto, således at den samlede sum til sin tid vil beløbe sig til 453.267 kroner.

Med denne store sum i ryggen er cirkuslegatets bestyrelse nu gået i gang med at undersøge de forskellige muligheder for erhvervelser. Bestyrelsen og biblioteket overvåger naturligvis, hvad der udkommer af ny litteratur i ind- og udland; men man har

Fra Cirkus Brødrene Schmidt, 25. juni 1941. Teltet var rejst på hjørnet af Parmagade og Amagerbrogade. 800 gamle mennesker fra hele Amager var inviteret til gratis ekstraforestilling.

også taget kontakt med antikvariater, foreløbig især i London og Oxford. Ikke mindst er det imidlertid glædeligt at konstatere, at rygtet om Det kongelige Biblioteks nye cirkushistoriske speciale allerede har fremkaldt flere gaver. Således har biblioteket med taknemmelighed modtaget en stor samling udenlandske cirkusbøger som gave fra afdøde proprietær Niels Bang Nikolaisen, Ålså ved Grenå, og en mindre samling udenlandske bøger fra vor store donator Børge Jensen.

Det er biblioteket bekendt, at der foruden de allerede omtalte findes en del andre private cirkussamlinger rundt om i landet, nogle af dem meget betydelige, bestående af de velkendte materialer som bøger, plakater, programmer, udklip, dokumenter,

billeder o.s.v., ofte de eneste spor af det kulturhistoriske kildemateriale, som omrejsende cirkus har efterladt sig.

Biblioteket håber gennem denne artikel at få personlig kontakt med nulevende pionerer på området og med mennesker med tilknytning til cirkusmiljøet - med det formål, at vore samlinger kan blive udbygget, således at Det kongelige Bibliotek kan blive et center for cirkusforskningen, ikke alene for Danmarks, men for et større områdes vedkommende. Som man vil forstå, nøjes biblioteket ikke længere med at modtage gaver, men kan også foretage køb, større som mindre. Og hvad fotografier angår, behøver man jo ikke engang at give dem fra sig, hvis man nødig vil, når blot vi får lov til at affotografere dem.

Hvis man har noget at tilbyde, bedes man foretage henvendelse til Håndskriftafdelingen, Det kongelige Bibliotek, Christians Brygge 8, DK-1219 København K., telefon 01930111. Spørg efter forskningsbibliotekar Poul V. Nielsen eller førstebibliotekar Svend Gissel.

Til de i artiklen omtalte cirkussamlinger bør føjes Pjerrots arkiv i Erhvervsarkivet. Det drejer sig om Erico Lund (1933-83), der om sommeren var pjerrot på Dyrehavsbakken. Samlingen indeholder bl.a. mange års regnskab og giver et billede af økonomien hos en højt værdsat og anerkendt gøgler fra Bakken. I arkivet indgår tillige en ret stor - og enestående - samling af artistkontrakter m.v., der år for år viser Erico Lunds engagementer uden for Dyrehavsbakkens regie.

Skrevet om Børge Jensen og hans legat:

Meddelelser fra Rigsbibliotekaren. 35. årg., 1984 nr. 1, s. 66 f.: Stort cirkushistorisk legat.

Meddelelser fra Rigsbibliotekaren. 36. årg., 1985 nr. 5, s. 57: Wombwell.

Fyens Stiftstidende 10/1 1984: Odenseaner giver 400.000 kr. til cirkus. Af Peter Eriksen.

Morgenposten 22/1 1984: Han satte sig et varigt minde efter sin død. Af Inge Holm Knudsen.

